

УДК: 378.015.33:80

DOI: <https://orcid.org/0000-0002-0861-7123>

КАТЕРИНА ПОСЕЛЕЦЬКА

poseletska@gmail.com

кандидат педагогічних наук,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського,

м. Вінниця, вул. Острозького, 32

АКТУАЛІЗАЦІЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розглянуто проблему професійного становлення майбутніх учителів філологічних спеціальностей з урахуванням акмеологічної складової фахової підготовки. Відправними моментами в розробці концепції розвитку професіонала є акмеологічні уявлення про сутність категорій: професіонал, професіоналізм особистості та особистісно-професійний розвиток й аналіз особистості в такому розвитку з позицій принципу активності і суб'єктності. Відзначимо, що теоретико-методологічний аналіз можливостей застосування акмеологічних знань і підходів щодо вирішення проблеми формування професіонала забезпечив розробку акмеологічної концепції професійного становлення, яка є узагальнювальною щодо змісту шляхів і методів розвитку суб'єкта праці. Виокремлено професійні вміння та навички, які є головним регулятивним компонентом підсистеми професіоналізму, що матеріалізує професійні знання, закладені в професійній компетентності. У професійно-педагогічній діяльності виокремлено також особистісну складову, яка в широкому розумінні містить вимоги до рівня розвитку різних характеристик і властивостей суб'єкта праці, що значною мірою визначають високу ефективність професійної діяльності. Вказано, що професіоналізм особистості залежить від рівня розвитку професійно важливих якостей суб'єкта праці, тобто таких рис особистості, які впливають на

результативність діяльності. Рефлексія належить до факторів, що сприяють успішному професійному становленню майбутнього фахівця-філолога. Її розглядають як сутнісну характеристику людської свідомості, принцип розкриття змісту психолого-педагогічних і соціальних феноменів.

Ключові слова: акмеологія, особистісно-професійний розвиток, професійне становлення, майбутній філолог.

ЕКАТЕРИНА ПОСЕЛЕЦКАЯ

poseletska@gmail.com

кандидат педагогических наук,

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского,

г. Винница, ул. Острожского, 32

АКТУАЛИЗАЦИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Рассмотрена проблема профессионального становления будущих учителей филологических специальностей с учетом акмеологической составляющей профессиональной подготовки. Отправными моментами в разработке концепции развития профессионала является акмеологическое представление о сущности категорий: профессионал, профессионализм личности и личностно-профессиональное развитие и анализ личности в таком развитии с позиций принципа активности и субъектности. Отмечено, что теоретико-методологический анализ возможностей применения акмеологических знаний и подходов к решению проблемы формирования профессионала обеспечил разработку акмеологической концепции профессионального становления, которая является обобщающей по содержанию путей и методов развития субъекта труда. Выделены профессиональные умения и навыки, которые являются главным регулятивным компонентом подсистемы профессионализма, что материализует

профессиональные знания, заложенные в профессиональной компетентности. В профессионально-педагогической деятельности выделена также личностная составляющая, которая в широком смысле содержит требования к уровню развития различных характеристик и свойств субъекта труда, в значительной мере определяют высокую эффективность профессиональной деятельности. Указано, что профессионализм личности зависит от уровня развития профессионально важных качеств субъекта труда, то есть таких черт личности, которые влияют на результативность деятельности. Рефлексия принадлежит к факторам, которые способствуют успешному профессиональному становлению будущего специалиста-филолога. Ее рассматривают как сущностную характеристику человеческого сознания, принцип раскрытия содержания психолого-педагогических и социальных феноменов.

Ключевые слова: акмеология, личностно-профессиональное развитие, профессиональное становление, будущий филолог.

KATERYNA POSELETSKA

poseletska@gmail.com

Candidate of Pedagogic Sciences

Vinnitsia Myhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Vinnitsia, Ostrozkyi Street, 32

ACTUALIZATION OF THE ACMEOLOGICAL COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES

The article is dedicated to the problem of professional formation of the future teachers of philological specialties taking into consideration the acmeological component of professional training. The key points in the developing of the concept of professional development are acmeological notions about the essence of the next categories: professional, individual professional competence and personally-

professional development and the analysis of the process of professional development from the standpoint of the principle of activity and subjectivity. Theoretical and methodological analysis of the possibilities of applying acmeological knowledge and approaches to solving the problem of formation of a professional provided the development of the acmeological concept of professional formation, which generalizes the content of the ways and methods of personal development. The distinction is made between the professional skills and the skills that play the role of the main regulatory component of the professional subsystem, which materializes the professional knowledge, which constitute the professional competence. In professional and pedagogical activity, a personal component is also singled out, which in the broad sense contains the requirements for the level of development of various characteristics and traits of the individual, which determine the high efficiency of professional activity. The personality's professionalism depends on the level of the development of professionally important qualities of the individual, that is, such traits that influence the individual's activity. Reflection is one of the factors that contribute to successful professional development. It is regarded to be an essential characteristic of human consciousness, the principle of disclosure of the content of psycho-pedagogical and social phenomena. The goal of the article is to substantiate theoretically the expediency of the application of the acmeological approach in the process of professional training of the future teachers of philological specialties aimed at the development of their professional competence and professional formation.

Key words: acmeology, personal-professional development, professional formation, future philologist.

На сучасному етапі становлення акмеології як науки найбільш розробленими є ті її напрями, які пов'язані з особливим видом прогресивного розвитку зрілої особистості – особистісно-професійним розвитком. При цьому центральною проблемою стали пошук і визначення закономірностей, механізмів, умов і факторів такого розвитку суб'єкта праці до рівня професіонала. Опис акмеологічних методів, технологій і моделей є наочним свідченням великих

можливостей акмеології у вирішенні цієї наукової проблеми і актуальних практичних завдань, пов'язаних з нею. До цих практичних акмеологічних завдань насамперед відносять:

- акмеологічний аналіз, тобто переважне визначення акмеологічних умов і факторів, що сприяють прогресивному особистісно-професійному розвитку;
- прогноз можливостей і перспектив такого розвитку до рівня професіоналізму (акмеологічного рівня);
- розробка акмеографічних описів на рівні загального й особливого акмеологічного знання та індивідуальних акмеограм;
- розробка програм і планів індивідуального особистісно-професійного розвитку, а отже й професійної кар'єри;
- вибір методів і акмеологічних технологій для здійснення такого розвитку;
- реалізація цих програм і планів з подальшим моніторингом і, за необхідності, корекцією.

Акмеологічні завдання згруповані, що в сукупності є цілеспрямованим алгоритмом особистісно-професійного розвитку. Його послідовна реалізація забезпечує необхідний фундамент професіоналізму. Водночас цей алгоритм може бути успішно реалізований лише тоді, коли є певні еталонні моделі професіонала, які стануть необхідним орієнтиром або системоутворювальним чинником для успішного особистісно-професійного розвитку [3, с. 95].

Проблему професійного розвитку та професійного становлення особистості вивчали Є. Головаха, Н. Гузій та інші українські вчені, розглядаючи цей процес як певний алгоритм дій, виконання яких сприяє успішному професійному становленню особистості. О. Дубасенюк, Г. Коваленко, Л. Рибалко й інші науковці описують акмеологічні методи, які покликані створити відповідні умови та атмосферу, які забезпечать розвиток професіоналізму.

Мета статті: теоретично обґрунтувати доцільність застосування акмеологічного підходу у процесі фахової підготовки майбутніх учителів-філологів для розвитку в них професійної компетентності і їхнього професійного становлення.

Аналізуючи концептуальність акмеології, відзначимо, що нині домінують розробки діяльнісного аспекту проблеми, а це не сповна відповідає важливим методологічним принципам єдності особистості і діяльності. Унаслідок цього порушуються вимоги комплексності акмеологічних досліджень, знижується рівень практичної значущості розробок. Тому варто посилити увагу до особистісного аспекту проблеми професіоналізму [3, с. 96].

Важливою складовою теоретичних основ такого «особистісно-діяльнісного» напрямку акмеологічних досліджень є акмеологічні праці з вивчення проблеми розвитку зрілої особистості. В загальній проблематиці досліджень прогресивного розвитку зрілої особистості особливе місце належить власне її особистісно-професійному зростанню до рівня професіоналізму. Крім того, особистість розвивається в діяльності, а більшість видів діяльності є професійними. В особистісно-професійному розвитку відзначено стійкий зв'язок: з одного боку, особливості особистості суб'єкта праці істотно впливають на процес і результати професійної діяльності; з іншого – розвиток особистості відбувається під впливом специфіки професійної діяльності. У науці накопичено чимало фактів, які підтверджують тезу про те, що професійна діяльність суб'єктів праці обов'язково призводить до подібності їхніх особистісних рис, впливає на систему взаємин, їхні установки, інтереси, норми регуляції поведінки і певною мірою – на їхній стиль життя [3, с. 97].

У розробці концепції розвитку професіонала головними є акмеологічні уявлення про категорії «професіонал», «професіоналізм особистості» та «особистісно-професійний розвиток й аналіз особистості» з позицій принципу активності і суб'єктності, що відображають прагнення до самоорганізації. Ця гіпотеза є детермінуючим початком власної активності через вирішення наявної суперечності між реальними можливостями і визначеними потребами.

Високий рівень психологічної компетентності забезпечує успішне засвоєння методів управління суб'єктами діяльності, що в педагогічній сфері розглядається як вирішальний чинник. Сьогодні активно досліджують структуру і зміст професійної компетентності в різних видах професійної діяльності. Виокремлено

професійні вміння та навички, які є головним регулятивним компонентом підсистеми професіоналізму, що матеріалізує професійні знання, закладені в професійній компетентності. Інакше кажучи, це вміння використовувати знання в практичних цілях з високою ефективністю. До цієї групи належить також і освоєння нових алгоритмів і способів вирішення професійних завдань і використання інноваційних технологій. Зазначені вміння та гнучкі навички повинні відповідати рівню професійної майстерності. Усе це набувається разом із досвідом роботи і проявляється як єдина система узагальнювальних і спеціальних знань та вмінь, що доповнюються здатністю творчо, нестандартно і водночас ефективно вирішувати професійні завдання.

Загальні акмеологічні інваріанти професіоналізму в підструктурі професіоналізму діяльності розглядаємо як ефективні спеціальні вміння здійснювати надійне й точне прогнозування: основи планування та реалізації будь-якої діяльності, уміння приймати відповідальні та ефективні рішення, навіть в нестандартних ситуаціях, уміння здійснювати самоконтроль і саморегуляцію на високому рівні. Особливі акмеологічні інваріанти професіоналізму постають як уміння, що відображають специфіку професійної діяльності. Наприклад, професіонали в системах «людина – людина» повинні обов'язково мати розвинені комунікативні вміння впливати, переконувати, полемізувати, вислуховувати, що є вкрай необхідним у діяльності педагога. Стосовно вчителів філологічних спеціальностей, то варто відзначити особливу важливість впливу не лише на свідомість, а й на підсвідомість учнів у зв'язку зі специфікою емоційної складової змісту навчальних дисциплін.

Про професіоналізм діяльності педагога можна стверджувати тільки тоді, коли система знань, умінь і навичок постійно поповнюється і збагачується, розширюється діапазон професійних завдань, які вирішуються, постійно зростає ефективність діяльності, а сама вона набуває творчого характеру. Цьому сприяє самостійна робота щодо самовдосконалення та самореалізації вчителів, освоєння суміжних професій.

У професійно-педагогічній діяльності варто виокремити особистісну складову, яка в широкому розумінні містить вимоги до рівня розвитку різних характеристик і властивостей суб'єкта праці, що значною мірою визначають високу ефективність професійної діяльності. Такі властивості та якості мають різний зміст.

Однак в сукупності вони підсилюють потенціал суб'єкта праці, оскільки акумулюються в індивідуальні здібності. Серед них особлива роль належить інтелектуальним, оскільки основою будь-якого розвитку є насамперед розвиток інтелектуальний.

Зауважимо, що розвиток здібностей може відбуватися без будь-яких обмежень. Професіоналізм особистості залежить від рівня розвитку професійно важливих якостей суб'єкта праці, тобто таких рис особистості, які впливають на результативність її діяльності.

Останнім часом спостерігається зростання уваги науковців до проблеми рефлексії, яку розглядають сутнісною характеристикою людської свідомості, принцип розкриття змісту психолого-педагогічних і соціальних феноменів. Науковий статус категорії «рефлексія» навіть прирівнюється певним чином до діяльності. Рефлексивна організація особистості проявляється в поведінці, діяльності і взаєминах. Систему способів організації рефлексії, побудовану на основі ціннісних та інтелектуальних критеріїв, вважають рефлексивною культурою. [3, с. 102].

Розкриття власного творчого потенціалу, творча самореалізація в професійній діяльності є важливою запорукою зростання професіоналізму особистості. У зв'язку з цим зазначим, що креативність особистості обов'язково реалізується в професійній діяльності, творчому пошуку нових, більш ефективних способів вирішення завдань. Варто вказати на виокремлені методи розвитку креативності: одні з них пов'язані з підвищенням рефлексивної культури, інші – зі стимулюванням особливого психічного стану творчої активності – натхнення, треті – із застосуванням методів активізації пошуку ідей, четверті – з розвитком імажинітивних здібностей, п'яті – з пошуком внутрішніх спонукальних причин

активізації творчої активності. Всі вони сприяють творчій самореалізації та зростанню професіоналізму особистості і можуть без обмежень застосовуватися в акмеологічній практиці.

Зазначене дає підстави констатувати, що креативність є необхідною умовою формування професіоналізму, але водночас ця якість особистості повинна мати певну спрямованість, пов'язану зі специфікою професійної діяльності. В акмеології таку спрямованість називають інноваційною. Справді, досягнення професіоналізму немислимо без новаторського підходу, який може проявлятися в освоєнні нових ефективних алгоритмів і способів виконання діяльності, у нетривіальному вирішенні професійних завдань. Тільки спрямованість на творення нового забезпечить якісно інший результат [3, с. 102 – 103].

Суб'єкт праці прагне до особистісно-професійному розвитку і досягнення професіоналізму тоді, коли в нього сильні, але адекватні мотиви професійних досягнень і професійної самореалізації. Поведінка і діяльність людини завжди регулюється певним об'єднуючим мотивом – потребою актуалізації, тобто «властивої людині тенденції розвивати всі свої здібності, щоб зберігати і розвивати особистість» [5, с. 93].

Мотивація або потреба досягнення є одним з різновидів трудової мотивації, вона пов'язана з потребою особистості досягати успіху і меншою мірою – уникати невдач. Формування мотивації досягнення тісно пов'язане з соціалізацією особистості і може проявлятися як постійне прагнення до зростання своїх можливостей.

Особи з високим рівнем мотивації досягнення відрізняються такими рисами:

- наполегливістю в досягненні поставлених цілей;
- незадоволеністю досягнутим;
- постійним прагненням зробити справу краще, ніж раніше;
- схильністю захоплюватися своєю роботою;
- переживанням радості від успіху в роботі;
- нездатністю погано працювати;

- потребою винаходити нові прийоми роботи під час виконання звичайних справ;
- незадоволеністю легким успіхом;
- відсутністю духу нездорової конкурентності, бажанням, щоб інші теж досягли високих результатів;
- готовністю прийняти допомогу і надати її іншим.

Зазначені характеристики можуть стати орієнтиром для формування адекватної і високої мотивації досягнення, необхідної для формування професіоналізму, і показниками його сформованості.

Сукупність умов і факторів, які стимулюють особистість до досягнення, утворюють мотиваційну основу розвитку професіоналізму, що є багаторівневим утворенням [3, с. 105].

На формування мотивації досягнення значно впливає вибір суб'єктом особистісних стандартів та еталонів, які є образом – цілі розвитку. Беручи за основу таку ідею, в межах професійного навчання майбутніх філологів велику увагу приділено аналізу прикладів діяльності вчителів-майстрів через знайомство із їхнім досвідом, художньо-публіцистичними творами. Порівняння себе, своїх досягнень з вибраними стандартами або еталонами нерідко є сильним стимулом до розвитку особистості. Головне, щоб це порівняння не стало дезорганізуючим.

Важлива складова розвитку професіоналізму особистості – це нормативність діяльності та поведінки. Такі норми розглядають як моральний регулятор поведінки і взаємин, вони є своєрідною особистісною проекцією професійно-групових норм і соціальних пріоритетів [3, с. 105 – 106].

Формування моральних механізмів регуляції поведінки і взаємин є нині одне з найважливіших завдань розвитку професіоналізму, хоча проблема моральної регуляції поведінки не завжди пріоритетна. Гармонійна єдність цих компонентів і становить нормативну систему моральної регуляції поведінки і стосунків на рівні професіоналізму.

В акмеологічних дослідженнях [1, 2, 4] розроблено теоретичну модель професійно-моральної культури суб'єкта праці, що передбачає послідовну систему алгоритмів саморозвитку:

- актуалізація потреби в особистісному та професійному самопізнанні з метою особистісно-професійного зростання до рівня професіоналізму;
- ознайомлення з основними засобами психологічної самодіагностики і освоєння їх;
- формування професійних і гуманістичних ціннісних установок, еталонів і норм до об'єктів і суб'єктів професійної діяльності;
- розвиток підсистеми професіоналізму діяльності та особистості;
- рефлексія професійної діяльності та особистісно-професійних якостей;
- формування потреби в професійному самовдосконаленні та самореалізації.

Орієнтація на зазначені системи і моделі є запорукою формування нормативної моральної системи регуляції діяльності, поведінки і відносин, без якої неможливе повноцінне професійне становлення майбутніх педагогів, серед них і філологічних спеціальностей.

Особистісно-професійний розвиток суб'єкта праці до рівня професіоналізму можливий за наявності продуктивної Я-концепції, тобто усвідомленої і пережитої неповторної системи уявлень про себе, свої можливості і перспективи, на підставі чого вибудовуються моделі і стандарти професійних домагань. Адекватні уявлення сприяють формуванню реальних особистісно-професійних стандартів, що лягає в основу програми розвитку, саморозвитку і самореалізації.

Для повноцінного формування Я-концепції особистості, що розвивається, характерними є такі ознаки:

- тісна взаємодія з соціально-психологічними механізмами ідентифікації, інтеріоризації, рефлексії, психологічного захисту динамічної рівноваги, стереотипізації, локусу контролю, атракції, емоційної самопідтримки, емпатії, наслідування і психологічного зараження;
- продуктивність їх прояву пов'язана з природними та соціальними якостями фахівців;

- професійно значущі якості мають різний рівень сформованості з визначеними акцентами домінування;
- їхня різноманітність і гармонійна єдність забезпечують продуктивність розвитку;
- усвідомлені негативні прояви є основою для самовдосконалення.

При цьому для розвитку продуктивної Я-концепції потрібні:

- гностичні вміння (насамперед аналізувати ситуацію, характеристики суб'єктів і об'єктів діяльності та взаємодії);
- проектувальні вміння (адекватно представляти наявні причинно-наслідкові та функціональні зв'язки);
- конструктивні вміння (вибудовувати й коректувати систему поведінкових, стратегій);
- комунікативні вміння (встановлювати, реалізовувати і коригувати взаємини, адекватно регулювати стосунки всередині групи, встановлювати емоційно позитивні контакти, керувати поведінкою і взаєминами і впливати на них);
- рефлексивні вміння (реагувати адекватно в ситуації і на суб'єкта взаємодії);
- соціально-перцептивні вміння (вибирати відповідну рольову позицію, здійснювати співробітництво, діяти з урахуванням індивідуальних особливостей суб'єктів взаємодії) [3, с. 108 – 109].

Реалізація цієї концепції розвитку професіонала сприяє досягненню акмеологічного рівня у процесі професійного зростання.

Таким чином, в акмеологічному розумінні педагогічний професіоналізм розглядають як стійкі властивості суб'єкта, що забезпечують високу продуктивність педагогічної діяльності, її гуманістичну спрямованість. Педагогічна акмеологія визначає рівні професіоналізму діяльності та зрілості особистості педагога.

На високих рівнях професіоналізму педагог проявляє себе як: а) ерудит; б) фахівець за покликанням; в) майстер; г) діагност; д) гуманіст; е) самодіагност; ж) новатор; з) учасник педагогічного співробітництва; і) дослідник, що освоїв

акмеологічні технології переходу від одного рівня професіоналізму і зрілості до іншого.

Педагогічна акмеологія визначає шляхи подолання професійних деформацій особистості педагога, зокрема, емоційного «вигорання» і «професійного насичення і виснаження».

Отже, концептуально з акмеологічних позицій професійну самореалізацію педагога можна розглядати як процес і результат системних перетворень особистості, що вміщують взаємопов'язані прогресивні зміни таких основних властивостей: професіоналізм діяльності (розвиток професійної компетентності, професійних навичок і вмінь, акмеологічних інваріантів професіоналізму); професіоналізм особистості (розвиток здібностей, професійно важливих і особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, рефлексивної організації та рефлексивної культури, творчого та інноваційного потенціалу, мотивації досягнень); нормативність поведінки (формування професійної і моральної систем регуляції поведінки, діяльності та взаємин).

Актуалізація акмеологічної складової фахової підготовки майбутніх філологів полягає у розширенні суб'єктного простору особистості (активне орієнтування, усвідомлення, ініціатива, цільовизначення, активна участь у діяльності, прагнення до саморегуляції, саморозвитку та самореалізації) та професійному і моральному збагаченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладкова В. М. Основи акмеології : підручник / В. М. Гладкова, С. Д. Пожарський. – Львів : Новий світ – 2000, 2007. – 320 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 389 с.
3. Поселецька К. А. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / К. А. Поселецька. – Вінниця, 2016. – 339 с.

4. Рибалко Л. С. Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки: монографія / Л. С. Рибалко, Г. С. Коваленко. – Харків. – Цифрова друкарня № 1, 2013. – 190 с.

5. Hjelle LA & Ziegler DJ. Personality theories: basic assumptions, research, and applications. – New York: McGraw Hill, 1992.

REFERENCES

1. Gladkova V. M. *Osnovy` akmeologiyi`* : pidruchny`k [Fundamentals of acmeology], L`viv : Novy`j svit – 2000 Publ., 2007. 320 p.

2. Poselec'ka K. A. *Pidgotovka majbutnih uchyteliv filologichnyh special'nostej do profesijnoi' samorealizacii'* : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 [Training of future teachers of philological specialities for professional self-realization], Vinnytsia, 2016. 339 p.

3. Dubasenyuk O. A. *Profesijna pedagogichna osvita: akme-sy`nergety`chny`j pidxid* (Professional pedagogical education: acme-synegetic approach) Zhy`tomy`r, ZDU named after I. Franko Publ., 2011. 389 p.

4. Ry`balko L. S. *Formuvannya akmeologichnoyi pozy`ciyi majbutn`ogo vchy`telya v procesi faxovoyi pidgotovky`* (The formation of the acmeological views of the future teacher in the process of studying) Kharkiv, Cy`frova drukarnya № 1 Publ., 2013. 190 p.

5. Hjelle LA & Ziegler DJ. Personality theories: basic assumptions, research, and applications. New York: McGraw Hill, 1992..